

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІДОКРЕМЛЕНИЙ СТРУКТУРНИЙ ПІДРОЗДІЛ
«РОЖИЩЕНСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ВЕТЕРИНАРНОЇ МЕДИЦИНИ ТА БІОТЕХНОЛОГІЙ
ІМЕНІ С.З.ГЖИЦЬКОГО»**

Випускова циклова комісія ветеринарних дисциплін

ПОГОДЖУЮ
Заступник директора
з навчальної роботи
 Ольга НИЧИПОРУК
27 серпня 2025 року

ПРОГРАМА
з освітнього компонента
Профілактика хвороб тварин

Розробник	Євгенія ЮЩАК
Галузь знань	Н Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарна медицина
Спеціальність	Н6 Ветеринарна медицина
Освітньо-професійна програма	Ветеринарна медицина
Статус освітнього компонента	вибірковий
Мова навчання	українська

2025 р.

Програма ВК Профілактика хвороб тварин для здобувачів освіти освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр спеціальності Н6 Ветеринарна медицина, денної форми навчання складена на основі ОПП Ветеринарна медицина «12» червня 2025 р.

Розробник: Євгенія ЮЩАК

Програма обговорена на засіданні циклової комісії ветеринарних дисциплін

Протокол від 26 серпня 2025 року № 1

Голова циклової комісії Леся НЕДОПАД

Схвалено Педагогічною радою ВСП «Рожищенський фаховий коледж ЛНУВМБ імені С.З.Гжицького»

Протокол від 27 серпня 2025 року № 8

1. ОПИС ВК НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ПРОФІЛАКТИКА ХВОРОБ ТВАРИН

Галузь знань, спеціальність, освітньо-професійна програма, освітньо-кваліфікаційний рівень	
Освітньо-кваліфікаційний рівень	<i>фаховий молодший бакалавр</i>
Галузь знань	<i>Н Сільське, лісове, рибне господарство та ветеринарна медицина</i>
Спеціальність	<i>Н6 Ветеринарна медицина</i>
Освітньо-професійна програма	<i>Ветеринарна медицина</i>
Характеристика ВК Профілактика хвороб тварин	
Статус	<i>вибірковий</i>
Загальна кількість годин	<i>90</i>
Кількість кредитів ЄКТС	<i>3</i>
Курсова робота (проект)	<i>-</i>
Форма оцінювання	<i>Залік-2 семестр</i>
Форма навчання	<i>денна</i>
Рік підготовки	<i>2025-2026</i>
Семестр	<i>III курс, II семестр</i>
Аудиторні години	<i>60</i>
Лекції	<i>36</i>
Практичні заняття	<i>10</i>
Лабораторні заняття	<i>14</i>
Семінарські заняття	<i>-</i>
Самостійна робота	<i>30</i>

Примітка: співвідношення кількості годин (у відсотках):

аудиторних занять - 66,7%

самостійна робота - 33,3%

2. МЕТА ВК ПРОФІЛАКТИКА ХВОРОБ ТВАРИН, ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ТА ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Основною метою вивчення вибіркового компонента Профілактика хвороб тварин є засвоєння теоретичних знань і практичних навиків у наданні тваринам першої долікарської допомоги, виявленні хвороби, причин і умов її появи, та впровадженні загальнопрофілактичних і спеціальних оздоровчих заходів в господарстві.

Предмет вивчення вибіркового компонента Профілактика хвороб тварин. Впровадження в практику набутих знань надає можливість

спеціалісту здійснювати прийоми групової профілактики хвороб тварин, приймати участь у розробці профілактично-оздоровлюючих заходів у господарстві, контролювати виконання зоотехнічних і ветеринарно-санітарних вимог під час вирощування тварин і переробки продукції тваринництва з метою створення здорових стад тварин і птахів та попередження виникнення антропозоонозів у людей.

Вибірковий компонент спрямований на досягнення фахових програмних компетентностей, що реалізується через дисциплінарні результати навчання про сучасні способи збереження здорового поголів'я тварин, контролю за випуском для реалізації доброякісних у ветеринарному відношенні продуктів і сировини тваринного походження.

Основними завданнями ВК є вивчення здобувачами освіти вимог, норм та правил організації технологічних процесів у тваринництві, встановлення діагнозу через клінічні ознаки (симптоми) хвороби, надання першої невідкладної допомоги хворим тваринам та проведення профілактичних заходів, охорона навколишнього природного середовища від забруднення; техніки кастрації самців та самок сільськогосподарських тварин і техніки обрізання копит і ратиць у тварин; опанування загальними та спеціальними методами дослідження тварин і введення лікарських речовин.

Передумови вивчення. Вивчення курсу Профілактика хвороб тварин передбачає наявність систематичних та ґрунтовних знань із суміжних курсів, цілеспрямованої роботи над вивченням спеціальної літератури, активної роботи на лекціях, практичних заняттях та самостійної роботи. Міждисциплінарні зв'язки: «Патологічна фізіологія та патологічна анатомія сільськогосподарських тварин», «Тваринництво, зоогігієна та ветеринарна санітарія», «Фармакологія», «Внутрішні незаразні хвороби тварин», «Хірургія ветеринарної медицини», «Епізоотологія з мікробіологією», «Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин».

2.1. ЗАПЛАНОВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Програмні результати навчання (РН)

РН1 Вільно спілкуватись державною та іноземною мовами в тому числі з професійних питань.

РН2 Визначати суть фізико-хімічних і біологічних процесів, які відбуваються в організмі тварин у нормі та за патології.

РН3 Використовувати дані анамнезу, епізоотичної ситуації, результати клінічних, лабораторних, інструментальних та інших досліджень.

РН5 Встановлювати діагноз хвороби на основі виявлених характерних патологоанатомічних змін в уражених органах і тканинах під час розтину трупів тварин.

РН6 Дотримуватися основних понять з біобезпеки, біоетики, добробуту тварин.

РН7 Здійснювати пошук та аналіз інформації з різних джерел та володіти комп'ютерними програмами.

РН8 Володіти технікою проведення оперативних втручань.

РН9 Брати участь у розробленні карантинних та оздоровчих заходів, застосовувати методи терапії тварин і профілактики хвороб різної етіології.

РН10 Дотримуватися принципів роботи та правил експлуатації обладнання, приладів, інструментів, що застосовуються у ветеринарній медицині.

РН11 Знати правила зберігання фармацевтичних засобів і біопрепаратів, шляхи їх застосування, раціонально використовувати ветеринарні засоби, обладнання та інше ветеринарне майно.

РН12 Проводити дезінфекцію, дезінсекцію, дератизацію та інші заходи з профілактики хвороб заразної етіології.

РН14 Застосовувати зоогігієнічні і ветеринарні правила утримання та годівлі тварин.

РН15 Дотримуватися правил безпеки життєдіяльності й охорони праці за фахової діяльності

РН16 Планувати професійну діяльність та оформлювати звітну, облікову і довідкову документацію.

Компетентності

Інтегральна компетентність (ІК):

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі ветеринарної медицини, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК2 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3 Здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово.

ЗК4 Здатність спілкуватися іноземною мовою.

ЗК6 Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.

Фахові компетентності (ФК):

СК1 Здатність встановлювати вид та клас тварин, особливості будови клітин, тканин, органів, їх систем та апаратів організму тварин різних видів.

СК6 Здатність застосовувати знання з біобезпеки, біоетики, благополуччя тварин у професійній діяльності.

СК7 Здатність організувати роботу відповідно до вимог безпеки життєдіяльності й охорони праці під час фахової діяльності.

СК8 Здатність оберігати довкілля від забруднення відходами тваринництва, а також матеріалами та засобами ветеринарного призначення.

СК10 Здатність використовувати знання й практичні навички у випадках виникнення та ліквідації заразних хвороб.

СК11 Здатність контролювати дотримання ветеринарних вимог під час виробництва продукції тваринництва.

У результаті вивчення ВК Профілактика хвороб тварин здобувач освіти повинен:

знати:

- основні поняття загальної патології (хвороба, етіологія, патогенез, симптоми, діагноз і прогноз хвороби), причини виникнення і механізми протікання та прояв деяких патологічних процесів;

- класифікацію хвороб тварин;

- причини, симптоми і заходи профілактики деяких незаразних хвороб органів дихання, травлення, кровообігу;

- основні форми і групи лікарських речовин, механізм їх дії та правила застосування;

- механізм розповсюдження заразних хвороб серед тварин, птахів, форми прояву і складові епізоотичного процесу, причини, симптоми, заходи щодо ліквідації і профілактики деяких інфекційних хвороб тварин, птахів у тому

числі антропозоонозів;

- класифікацію паразитарних хвороб тварин, причини, біологію розвитку паразитів, симптоми і заходи щодо ліквідації і профілактики деяких паразитарних хвороб тварин і птахів в тому числі антропозоонозів.

вміти:

- провести загальне клінічне обстеження тварин;

- правильно зафіксувати тварину;

- провести клінічне дослідження органів кровообігу, дихання, травлення;

- ввести різними шляхами лікарські речовини;

- надати першу невідкладну і долікарську допомогу тваринам;

- визначити (поставити попередній діагноз) інфекційні і паразитарні хвороби тварин, джерела зараження;

- розробити заходи щодо профілактики і ліквідації інфекційних і паразитарних хвороб тварин і птахів в господарстві.

3. ОБСЯГ ТА СТРУКТУРА ПРОГРАМИ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА ПРОФІЛАКТИКА ХВОРОБ ТВАРИН

Форма навчання

денна

Підсумкова форма контролю

диференційний залік

	Кількість годин				
Назва теми	Разом	у тому числі			
		Лекції	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійне вивчення
1	2	3	4	5	6
1. Профілактика незаразних хвороб сільськогосподарських тварин.					
Вступ	2	2	-	-	-
1.1. Основи клінічної діагностики.	12	4	6	-	2
1.2. Основи загальної патології.	6	4	-	-	2
1.3. Внутрішні незаразні хвороби тварин.	18	6	-	2	10
1.4. Елементи хірургії.	10	2	4	2	2
Разом	48	18	10	4	16
1. Основи епізоотології та паразитології					
2.1. Інфекційні хвороби сільськогосподарських тварин, їх класифікація.	6	2	-	4	-
2.2. Антропозоонози.	6	4	-	-	2
2.3. Інфекційні хвороби, характерні для окремих видів сільськогосподарських тварин.	10	4	-	-	6
2.4. Класифікація інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин.	14	4	-	6	4
2.5. Інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин різної етіології.	6	4	-	-	2
Разом	42	18	2	10	14
Разом годин з навчальної дисципліни	90	36	10	14	30

4. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

4.1. Теми лекцій

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Рекомендована література
ІІІ курс, 2 семестр			
1. Профілактика незаразних хвороб сільськогосподарських тварин.			
	Вступ	2	
1.1.	Основи клінічної діагностики.	4	[1] с.11-28
1.2.	Основи загальної патології.	4	[5] с.5-7;18-30
1.3.	Внутрішні незаразні хвороби тварин.	6	[1] с.229-238; 255-277
1.4.	Елементи хірургії	2	[4] с.19-37
2. Основи епізоотології та паразитології			
2.1.	Інфекційні хвороби сільськогосподарських тварин, їх класифікація.	2	[7] с.3-4; 165,254
2.2.	Антропозоонози.	4	[7] с.165-185
2.3.	Інфекційні хвороби, характерні для окремих видів сільськогосподарських тварин.	4	[7] с.254, 307,342,396
2.4.	Класифікація інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин.	4	[3] с.32-39
2.5.	Інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин різної етіології.	4	[3] с.39-48
Разом за семестр		36	
Разом		36	

4.2. Теми практичних (лабораторних, семінарських) занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Форми та засоби контролю	Рекомендована література
ІІІ курс, 2 семестр				
1.	Практичне заняття: Техніка безпеки при роботі з тваринами. Фіксація, повал. Клінічні обстеження хворих тварин. План та методи обстеження.	4	Усне опитування	[1] с.15-28; 47-58;84-88
2.	Практичне заняття: Надання хворим тваринам невідкладної допомоги. Ознайомитися з основними способами введення лікарських речовин в організм тварин.	2	Усне опитування	[2] с.12-19; 19-41
3.	Лабораторне заняття: Ознайомитися з різними лікарськими формами фармакологічних препаратів, принципами їх приготування і застосування.	2	Усне опитування	[6] с.46-77; 106,152,240,296

4.	Лабораторне заняття: Елементи хірургії в профілактиці хвороб. Поняття про асептику та антисептику, знеболювання. Елементи хірургічних операцій та хірургічні інструменти.	2	Усне опитування	[4] с.19-37
5.	Практичне заняття: Хірургічні операції призначені для підвищення продуктивності тварин. Кастрація самців і самок декорнуація, обрізання хвостів та інші види господарсько необхідних хірургічних втручань.	4	Усне опитування	[4] с.94-102; 78-79
6.	Лабораторне заняття: Методи діагностики інфекційних хвороб тварин.	2	Усне опитування	[7] с.96-127
7.	Лабораторне заняття: Загальна і специфічна профілактика інфекційних хвороб тварин.	2	Усне опитування	[7] с.127-157
8.	Лабораторне заняття: Характеристика інвазійних хвороб тварин. Трематодози. Цестодози. Нематодози. (Морфологія, біологічний цикл розвитку).	4	Усне опитування	[3] с.161-165; 185-189;213-216
9.	Лабораторне заняття: Основні методи діагностики і профілактики гельмінтозів.	2	Усне опитування	[3] с.111-134
Разом за семестр		24		
Разом		24		

4.3. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	Рекомендована література
II курс, 2 семестр			
1.	Клінічне дослідження серцево - судинної системи.	2	[1] с.47-58
2.	Основи загальної патології. Пухлини, їх види, етіологія.	2	[4] с.114-119
3.	Профілактика хвороб системи травлення сільськогосподарських тварин.	2	[1] с.293-334
4.	Профілактика хвороби центральної нервової системи сільськогосподарських тварин.	2	[1] с.463-473
5.	Профілактика хвороб, спричинених порушенням обміну речовин у сільськогосподарських тварин.	2	[1] с.370-398
6.	Профілактика внутрішніх незаразних хвороб молодняку сільськогосподарських тварин.	2	[1] с.480-495
7.	Профілактика отруєнь сільськогосподарських тварин отруйними травами луків та пасовищ.	2	[1] с.560-585
8.	Профілактика хірургічних хвороб сільськогосподарських тварин.	2	[4] с.94-102
9.	Профілактика інфекційних хвороб, які є спільними для різних видів тварин.	2	[7] с.165-185
10.	Профілактика інфекційних хвороб жуйних тварин.	2	[7] с.254-279
11.	Профілактика інфекційних хвороб свиней.	2	[7] с.307-326
12.	Профілактика інфекційних хвороб інших видів сільськогосподарських тварин.	2	[7] с.396-402; 418-426

13.	Основні методи профілактики трематодозів, нематодозів та цестодозів	2	[8] с.4-22.
12.	Протипаразитарні заходи	2	[3] с.48-51
13.	Профілактика паразитарних хвороб, збудники яких належать до різних нозологічних груп.	2	[8] с.23-32
Разом за семестр		30	
Разом		30	

5. ВИДИ ЗАНЯТЬ, МЕТОДИ І ФОРМИ НАВЧАННЯ

Методи навчання:

- словесні (лекційний, пояснення, дискусія, інструктаж, бесіда);
- наочні (ілюстрування, демонстрація, самостійне спостереження);
- практичні (практична робота).

Форми організації освітнього процесу: навчальні заняття (лекції, практичні), самостійна робота, практична підготовка, консультації, індивідуальні завдання.

Освітні технології: традиційні, інтерактивні (використання мультимедійних технологій), інформаційно-комунікативні

6. КОНТРОЛЬ І ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ ТА ВМІНЬ

Планується проведення поточного та підсумкового контролю.

Поточний контроль знань проводиться в усній формі (опитування за результатами опрацьованого матеріалу) або письмовій формі (тестові завдання).

Підсумковий контроль знань здійснюється у формі заліку.

7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ

Оцінка	Критерії оцінювання
«Відмінно»	Оцінюється завдання, що містить відповіді, в яких навчальний матеріал відтворюється в повному обсязі, відповідь правильна, обґрунтована, логічна, містить аналіз і систематизацію, зроблені аргументовані висновки. Здобувач освіти активно працює протягом усього курсу і показує при цьому глибоке оволодіння лекційним матеріалом, здатний висловити власне ставлення до альтернативних міркувань з конкретної проблеми, проявляє вміння самостійно та аргументовано викладати матеріал. Практичне завдання виконане правильно, як з використанням типового алгоритму, так і за самостійно розробленим алгоритмом.
«Добре»	Оцінюється завдання, що містить відповіді, в яких відтворюється значна частина навчального матеріалу. Здобувач освіти виявляє знання і розуміння основних положень з освітнього компонента, певною мірою може аналізувати матеріал, порівнювати та робити висновки. Здобувач освіти активно працює протягом усього курсу, питання висвітлює

	повно, висвітлення їх завершено висновками, виявлене уміння аналізувати факти й події, а також виконувати навчальні завдання. У відповідях допущені несуттєві помилки, в усних відповідях - неточності, деякі незначні помилки, має місце недостатня аргументованість при викладення матеріалу, нечітко виражене ставлення слухача до фактів.
«Задовільно»	Оцінюється завдання, що містить відповіді, в яких відтворюються основні положення навчального матеріалу на рівні запам'ятовування без достатнього розуміння; здобувач освіти у цілому оволодів суттю питань з даної теми, виявляє знання лекційного матеріалу, навчальної літератури, намагається аналізувати факти й події, робити висновки. Але на заняттях поводить себе пасивно, відповідає лише за викликом викладача, дає неповні відповіді на запитання, припускається грубих помилок при висвітленні теоретичного матеріалу. У практичних завданнях припущені несуттєві помилки.
«Незадовільно»	Оцінюється завдання, що не виконане, або містить відповіді на рівні елементарного відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів, фрагментів навчального матеріалу. Здобувач освіти виявив неспроможність висвітлити питання чи питання висвітлені неправильно, безсистемно, з грубими помилками, відсутні розуміння основної суті питань, висновки, узагальнення. У відповідях та практичному завданні припущені суттєві помилки.

8. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. М.І.Цвіліховський, В.І. Береза В.С.Січкарта ін. Внутрішні незаразні хвороби тварин: підручник за ред. М.І.Цвіліховського. 3-тє вид. Київ: Аграрна освіта, 2014. 614с.
2. Загальна терапія і профілактика внутрішніх хвороб тварин: Практикум. В.І.Левченко, І.П.Кондрахін, Л.М.Богатко та ін.-Біла Церква,2000.-224с.
3. Дахно І.С. Паразитологія .Навчальний посібник.- Київ:2024.-413с.
4. Хірургія ветеринарної медицини: Підручник. О.Ф.Петренко, В.Б.Борисевич. - К.: Вища освіта, 205.-399с.
5. Патофізіологія тварин: підручник, Мазуркевич А.Й.,Тарасевич В.Л. та ін.-К.:Агроосвіта,2013.414с.
6. Ветеринарна фармакологія: навчальний посібник, О.К.Гальчинська.-К.: Аграрна освіта,2013.-525с.
7. Епізоотологія з мікробіологією: підручник / Г.В. Козловська, Л.Є. Корнієнко, М.Г. Наконечна та ін. за ред. В.П. Постоя. Київ: Вища освіта, 2006. 543 с.: іл.

8. Посібник з інвазійних, інфекційних та незаразних хвороб свиней: навчальний посіб. Ю.Ю.Довгий, В.Ф.Галат, О.Є.Галатюк; за ред.Ю.Ю. Довгія.-К.: Урожай,2010.-328с.

9. Левченко В.І., Влізло В.В., Кондрахін І.П. Клінічна діагностика внутрішніх хвороб тварин / За ред. В.І. Шевченка. Біла Церква, 2004. 608 с.

10. Цвіліховський М.І., Береза В.І., Січкач В.С., Чумаченко В.Ю., Колтун Є.М., Макарін А.О., Голопура С.І. Внутрішні хвороби тварин. Практикум. 2-ге вид. перероблене та доповнене. За ред. проф. Цвіліховського. Київ: Арістей, 2005. 148 с.

11. Литвиненко І.О. Епізотологія з мікробіологією: навч. посіб. / І.О. Литвиненко, М.О. Литвиненко. Київ : Науково-методичний центр ВФПО, 2021. 483 с.

12. Загальна ветеринарна хірургія / Панько І.С., Власенко М.В., Петренко О.Ф. та ін.; за ред. І.С.Панька. Біла церква: Білоцерківський державний аграрний університет, 2008. 325с.

13. Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин: навчальний посібник / О.М. Єрохіна. Київ : Аграрна освіта, 2014. 431 с.

14. Галат В.Ф. Паразитологія та інвазійні хвороби сільськогосподарських тварин: практикум / В.Ф.Галат, А.В.Березовський, В.Ю. Ткаченко. Вінниця: Нова Книга, 2007. 184с.

15. Паталогічна анатомія тварин / За ред. П.П. Урбановича, М.К.Потоцького. Київ: Ветінформ, 2008. 896с.

16. Патологічна анатомія тварин. Частина 1 : Підручник / Б.В. Борисевич, В.В. Лісова, К.А. Чумаков. Київ: Аграр Медіа Груп, 2020. 418 с.

17. Внутрішні хвороби тварин / В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, В.В. Влізло та ін.; За ред. В.І. Левченка. Біла Церква, 2012. Ч. 1.528 с.

18. Внутрішні хвороби тварин / В.І. Левченко, І.П. Кондрахін, В.В. Влізло та ін.; За ред. В.І. Левченка . Біла Церква, 2001. Ч. 2. 544 с.

19. Загальна епізоотологія: навчальний посібник. Практикум із загальної епізоотології / В.В.Недосєков, В.П.Литвин, Т.В.Мазур та ін. Київ, 2014. 188 с.

20. Найпоширеніші інвазійні хвороби свійських тварин в Україні / Ю. Ю. Довгій, О. А. Дубова, Д. В. Фещенко та ін. Житомир: Полісся, 2011.

21. Мазуркевич А.Й. Патолофізіологія тварин: практикум / А.Й. Мазуркевич, В.Б. Данілов, Н.В. Куц. Київ: Мета, 2003. 176 с., іл.

22. Патологічна фізіологія і патологічна анатомія сільськогосподарських тварин: електронний підручник / Укл. В.П. Омельченко, Т.С. Залужна. Козелець: Козелецький технікум з ветеринарної медицини, 2017. 284с.

23. Литвиненко М.О. Хірургія ветеринарної медицини: навчальний посібник / М.О. Литвиненко, І.О. Литвиненко, Л.М. Литвиненко. Київ: Науково-методичний центр ВФПО, 2021. 270 с.